

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ УТВОРЕННЯ АВСТРО-УГОРЩИНИ ТА МЕХАНІЗМ ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ 1867 РОКУ

Грін О.О.,
старший викладач кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
Ужгородського національного університету
ORCID: 0009-0004-2249-7895

Грін О.О. Політико-правові передумови утворення Австро-Угорщини та механізм прийняття Конституції 1867 року.

У статті досліджено політико-правові передумови утворення Австро-Угорщини а також механізм прийняття конституції 1867 року. Проаналізовано програму угорських лібералів на чолі з Ф. Деяком, яка передбачала відмову від поновлення у повному обсязі конституційних законів 1848 р., а також погодження на часткове підпорядкування національних інтересів цілісності австрійської монархії. З точки зору конституціоналізму проаналізовано зміст конституції Австро-Угорщини у матеріальному аспекті та з формальної точки зору. Визначено правову природу «лютневого патенту». Констатовано, що напередодні «конституційного вирівнювання» 1867 р. в Австрійській монархії було встановлено режим конституційного централізму. Стверджується, що ідея трансформації Габсбурзької імперії в монархічну федерацію народів зародилася в 1848 р. на засіданнях конституційної комісії австрійського парламенту в Кромержижі. Констатовано, що міністр-президент Австрії Р. Белькреді, який прагнув удосконалити державний устрій імперії, створивши федерацію у складі п'яти областей, вимушений був подати у відставку в зв'язку з прийняттям Францом Йосифом нового плану конституційної трансформації Ф. Бойста. Показано процес перетворення Австрійської імперії на Австро-Угорську монархію. Стверджується, що для цього необхідно було внести зміни до діючого законодавства у сфері формування та компетенції представницьких органів. Констатовано, що ліберальна більшість парламенту домоглася скасування конкордату та прийняття законодавства, яке закріплювало свободу віросповідання та віровизнання. Визначено роль Конституційної комісії парламенту в законодавчому процесі Австрійської імперії. Стверджується, що основними напрямками її роботи було доопрацювання урядового проекту щодо внесення змін до «лютневого патенту» та робота над проектом закону про відповідальність міністрів перед парламентом. Показано процедуру розгляду проектів чотирьох конституційних законів відповідною комісією парламенту. Проаналізовано 69 статей спеціального угорського закону XII/1867 р., яким було імplementовано австро-угорську угоду до правової системи Угорщини. Констатовано, що одним з найважливіших австрійських конституційних законів був закон «Про загальні права громадян», який у 18 статтях безпосередньо регулював права людини та забезпечував їх гарантії. Запропоновано власні висновки з проаналізованого матеріалу.

Ключові слова: конституційна монархія, парламентаризм, коронні землі, Державна Рада (Рейхсрат), Державні збори, конституціоналізм, публічна влада, права, свободи, абсолютне правління, централізм, державний механізм, конституційне вирівнювання, неоабсолютизм, федералізм, Австро-Угорщина, Габсбурзька монархія, міністр-президент, рейхсканцлер, ландтаг, Угорське королівство, контрасигнація, Основний державний закон, нормативно-правові акти, Державний трибунал, імplementація, Прагматична санкція, Сейм, Австрійська конституція, конфедерація.

Hrin O.O. Political and legal prerequisites for the formation of Austria-Hungary and the mechanism for adopting the Constitution of 1867.

The article examines the political and legal prerequisites for the formation of Austria-Hungary, as well as the mechanism for adopting the Constitution of 1867. The program of Hungarian liberals

led by F. Dejak is analyzed, which provided for the refusal to fully restore the constitutional laws of 1848, as well as agreement on the partial subordination of national interests to the integrity of the Austrian monarchy. From the point of view of constitutionalism, the content of the constitution of Austria-Hungary is analyzed in the material aspect and from a formal point of view. The legal nature of the «February patent» is determined. It is stated that on the eve of the «constitutional equalization» of 1867, a regime of constitutional centralism was established in the Austrian monarchy. It is argued that the idea of transforming the Habsburg Empire into a monarchical federation of nations was born in 1848 at a meeting of the constitutional commission of the Austrian parliament in Kriemhiltz. It is stated that the Minister-President of Austria R. Belcredi, who sought to improve the state structure of the empire by creating a federation consisting of five regions, was forced to resign in connection with the adoption by Franz Joseph of a new plan for constitutional transformation by F. Boist. The process of transforming the Austrian Empire into the Austro-Hungarian monarchy is shown. It is argued that the necessary changes to this area of legislation were within the formation and competence of representative bodies. It is stated that the liberal majority of the parliament achieved the abolition of the concordat and the adoption of legislation that enshrined freedom of religion and belief. The role of the Constitutional Commission of the Parliament in the legislative process of the Austrian Empire is determined. It is argued that the main areas of its work were the finalization of the government project on amendments to the “February Patent” and work on the draft law on the responsibility of ministers before the parliament. The procedure for considering the drafts of four constitutional laws according to the parliamentary commission is shown. 69 articles of the special Hungarian law XII/1867 are analyzed, which implemented the Austro-Hungarian agreement into the legal system of Hungary. It is stated that one of the few Austrian constitutional laws was the law “On the General Rights of Citizens”, which in 18 articles simultaneously regulated human rights and provided their guarantees. Our own conclusions from the analyzed material are proposed.

Key words: constitutional monarchy, parliamentarism, crown lands, State Council (Reichsrat), State Assembly, constitutionalism, public power, rights, freedoms, absolute rule, centralism, state mechanism, constitutional alignment, neo-absolutism, federalism, Austria-Hungary, Habsburg Monarchy, Minister-President, Reich Chancellor, Landtag, Kingdom of Hungary, Cabinet of Ministers, Constitutional Commission, countersignature, subcommittee, Basic State Law, regulatory legal acts, State Tribunal, implementation, Pragmatic sanction, Sejm, Austrian Constitution, confederation.

Постановка проблеми. Досвід управління Австрійською державою напередодні утворення Австро-Угорської імперії а також аналіз механізму прийняття Конституції 1867 р. може бути корисним для функціонування центральних органів державної влади України в умовах стабільного розвитку.

Необхідно врахувати як позитивні, так і негативні аспекти управління, такі як роздробленість адміністративного устрою та боротьбу за національні права, що призвели до розпаду Австро – Угорської імперії в 1918 році. Потрібно створювати єдину систему державного управління та уникати помилок, які були допущені в Австрійській імперії, що не мала єдності в національному питанні.

Стан опрацювання проблеми. Проблематику державно-правового розвитку Австрійської імперії напередодні утворення Австро-Угорської імперії та прийняття конституції 1867 р. досліджували такі науковці як: В. Браунедер, П. Вандич, Б. Гайдер, Е. Гелблінг, Н. Гриб, Р. Еванс, В. Качур, Ю.Кван, О. Кондратюк, Л. Контлер, Г. Корольов, Г. Кон, І. Мандрик, Н. Роман, І. Трайнін, Б. Тищик, Г. Швенденвейн, О. Ясі та ін.

Визнаючи цінність наукових праць, змушені констатувати, що існує незавершеність наукових розробок вказаної проблематики в історико-правовій науці.

Метою статті є аналіз юридичних актів, що характеризували державно-правовий розвиток Австрійської імперії напередодні утворення Австро-Угорщини та прийняття Конституції 1867 року.

Виклад основного матеріалу. На початку 60-х років XIX ст. рух до конституційної монархії відбувався надто повільно. Відновлення законодавчих органів у Відні та в «коронних землях» не створювали справжнього парламентаризму. Незадоволення їх квазіконституційною законотворчістю наростало як у Відні, так і в інших землях. Особливо загрозливою для імперії виступала ситуація в Угорщині, де настрої політичних еліт у той момент різко радикалізувалися. Відцентро-

ві сили в державі набирали значних обертів. У 1863 р. Рейхсрат покинули чехи і польські послы, що повністю паралізувало його роботу. Таким чином, спроби реформ провалилися, що в 1865 р. визнав і сам Франц Йосиф I [1, с. 71]. Вже в середині 1860-х років ситуація почала поступово змінюватися. З угорського боку рух за відновлення державності, хоч і у зв'язку з Австрією, очолив відомий юрист Ференц Деяк [2, с. 104]. У травні 1865 р. він опублікував у віденському журналі «Дебат» своє бачення передумов можливої угоди між Угорщиною і Австрією, включивши до них: 1) призначення відповідального угорського уряду; 2) розширення складу і повноважень Державних зборів, включення до їх складу представників Хорватії і Трансильванії; 3) на основі законів 1848 р. монарх повинен скликати нові Державні збори, де у тронній промові викласти свою програму перебудови імперії [3, с. 61-62]. Його програма передбачала відмову угорських лібералів від поновлення у повному обсязі конституційних законів 1848 р. а також погодження на часткове підпорядкування національних інтересів цілісності австрійської монархії. Водночас було відкинуто ідею створення центрального парламенту, який міг би стати джерелом сильної концентрації влади [4, с. 22].

З точки зору конституціоналізму [5, с. 6] у матеріальному аспекті змістом конституції виступають у сукупності певні визначальні для суспільства і держави принципи і норми, які врегульовують засадничі основи їх функціонування. Вдалим слід визнати узагальнене визначення конституціоналізму як сукупності ідей та уявлень про роль конституції у суспільстві та відповідне їх втілення у політико-правових відносинах з акцентуалізацією на тому, що інтелектуальною основою конституціоналізму є ідея обмеження публічної влади та забезпечення основних прав і свобод, гарантією чого виступає конституційний контроль [6, с. 23]. Саме з огляду на таке розуміння конституції виникла нагальна потреба у створенні Австро-Угорщини як єдиного утворення зі специфічними відносинами між двома суверенними суб'єктами. Потреба конституції відчувалася і в аспекті того, що в 1849-1860 роках Австрійська імперія і, особливо, угорські землі управлялися на засадах абсолютного правління [7, с. 325-347]. Розуміючи, що без згоди найбільш сильного противника централізму – Угорщини неможливе ефективне функціонування державного механізму Франц Йосиф I у 1865 р. скасував дію «лютневого патенту», який фахівці розцінюють як «мішанину абсолютизму та конституціоналізму, централізму та федеративних принципів» [8, с. 202]. Слід зазначити, що відповідно до нього рейхсрат ставав законодавчим органом і двопалатним парламентом із закріпленням нового статусу, який надавав йому частину нормотворчих функцій. Рейхсрат здобував прерогативи контролю й нагляду за діяльністю уряду [9, с. 185-187]. Однак варто зауважити, що згодом «лютневий патент» стане одним із джерел майбутньої угоди конституційного вирівнювання [10]. В Австрії був встановлений режим конституційного централізму, який, на нашу думку, можна розцінювати як повернення до неоабсолютизму. Таку гру з конституційними актами теоретик угорського федералізму, автор лояльного до Габсбургів «культурного мінімуму» [11, с. 294-295] Оскар Ясі назвав «експериментування з конституціоналізмом» [12, с. 103-105].

Період подолання наслідків революції 1848-1849 рр. в Австрійській імперії американський історик Ганс Кон назвав «ерою кінця абсолютизму» та періодом започаткування нової візії австрійської ідеї, яка оголошувала потребу трансформації Габсбурзької імперії в монархічну федерацію народів [13, с. 39, 51]. Ця ідея на рівні парламенту була висловлена ще на засіданнях його конституційної комісії 1848 р. в Кромержижі. Думки про австро-угорську унію починали звучати в політичному середовищі перед початком революції 1848 р., однак найгучніше вони зазвучали в 1860-х роках з вуст угорських та австрійських лібералів. Міністр юстиції революційного періоду Ф. Деяк пропонував спертися на здобутки 1848 р., зокрема нові вимоги щодо конституційних гарантій у Цислейтанії [14, с. 260]. В угорській проблемі Відень вбачав серйозну загрозу єдності імперії. Сторони перемовин були вимушені піти на взаємні поступки: Ф. Деяк переглянув однозначність власної вимоги повернення до конституції 1849 р., а Франц Йосиф I 27.07. 1865 р. призначив на посаду міністра-президента Р. Белькреді, який був прихильником федеративних перетворень. 20.09. було прийнято новий закон про імперський уряд, який фактично призупинив дію «лютневого патенту».

Канцлер Белькреді прагнув удосконалити державний устрій імперії, створивши федерацію у складі п'яти областей: Австрії, Богемії-Моравії-Сілезії, Угорщини, Польщі-Рутенії та Іллірії. Його проект ґрунтувався на засаді етнічної рівноправності, у якому навіть деякі слов'янські народи здобували однакові права з іншими [15, с. 65]. Окрім цього, реалізація та забезпечення федеративних прав мала бути у окремих ландтагах, які би перебрали функції внутрішнього управлін-

ня. Одночасно мав бути заснований загальноімперський парламент, щоб врівноважити автономні права [16, с. 25]. З точки зору еволюції федералізму як інструменту політичної боротьби в Австрійській імперії цей проект, який було названо концепцією прослов'янського федералізму, не мав собі рівних в тогочасних реаліях. Слід погодитися з думкою про те, що таке розширення прав для слов'янських народів було для тодішніх угорських діячів нечуванним, а отже ці пропозиції були ними відкинуті і вони продовжували відстоювати вимогу створення дуальної монархії [11, с. 148]. Практична реалізація нового курсу розпочалася 27.01.1867 р., коли Франц Йосиф I прийняв план міністра закордонних справ Ф. Бойста про створення «вузького» і «звичайного» парламенту. Його затвердження відбулося вже 1.02. на засіданні уряду. Невдовзі Р. Белькреді подав у відставку. 7.02. 1867 р. на посаду рейхсканцлера було призначено Ф. Бойста, який відіграв одну з найвагоміших ролей у процесі конституційної трансформації. Він був одним із речників ідеї «Третьої Німеччини», яка передбачала об'єднання германських держав на федеративних засадах. Це була виразна альтернатива малогерманській моделі німецької єдності, яку тоді проводив міністр-президент Пруссії Отто фон Бісмарк [16, с. 25].

Постановою від 4.02. 1867 р. скликано сесію Рейхсрату з метою обрання делегації для укладення угоди з Угорським Королівством. 8.02. було оголошено про політичний компроміс із угорською партією Ф. Деяка. 17.02. Франц Йосиф I видав декрет про відновлення середньовічного статусу Корони Святого Стефана, яку приймав австрійський імператор. 28.02. імператор скликав угорський сейм та окремо австрійський парламент. Вони прийняли закон угорського сейму «Про спільні справи земель угорської корони і про порядок їх вирішення» та закон австрійського парламенту «Про спільні справи земель австрійської монархії та порядок їх вирішення» [17, с. 68]. Угорський парламент ратифікував угоду 20.03.1867 р. [18, с. 359]. Основною ідеєю цієї угоди, яка одержала назву «австро-угорського компромісу (der osterreichisch-ungarische Ausgleich), було залагодження національних конфліктів між складовими частинами держави [19, с. 85]. Оскільки для легалізації австро-угорської угоди необхідна була згода парламенту, австрійський уряд вирішив піти на поступки іншим коронним краям. Для отримання підтримки польських депутатів новий рейхсканцлер Ф. Бойст запропонував на засіданні Кабінету міністрів 6.02.1867 р. затвердити меморіал щодо політико-національного відокремлення Галичини. Його наслідком для краю стало отримання особливого політико-правового статусу, що дозволило в 1869 р. провести колонізацію навчання, діловодства, судового та адміністративного процесів. Така політика Ф. Бойста була позитивно сприйнята більшістю галицьких парламентарів польського походження, зокрема А. Голуховським, Ф. Земляковським, М. Зублікевичем та ін., котрі виявили неабияку підтримку прем'єр-міністру і проголосували в парламенті за австро-угорську угоду [20, с. 20].

Перетворення Австрійської імперії на Австро-Угорську конституційну монархію потребувало внесення змін до діючого законодавства, зокрема у сфері формування та компетенції представницьких органів. З цією метою на розгляд парламенту було подано законопроект про внесення змін до закону від 26.02.1861 р. № 22, який сприяв централізації держави та поверненню до конституційної форми правління, з огляду на відновлення дії угорської конституції. Ф. Бойст також запропонував імператору піти на певні поступки парламенту задля усунення конфлікту між законодавчою та виконавчою гілками влади. Цими поступками було встановлення відповідальності уряду перед парламентом і обмеження права імператора на видання виняткових законів у період, коли Рейхсрат не працював. Вказані пропозиції уряду були погоджені та прийняті 30.04.1867 р. [21, s. 29]. Проте парламент не обмежився вказаними змінами. Ліберальна більшість парламенту вимагала скасування конкордату (церковний договір від 18.08.1855 р., котрий визнавав за католицьким духовенством право нагляду за державними школами – О. Г.) і прийняття законодавства, яке б закріплювало свободу віросповідання та віровизнання. Революція 1848-1849 рр. послабила крім імператорської також і владу католицької церкви. Це призвело до укладення вказаного конкордату, котрий визнав за католицьким духовенством право нагляду над державними школами. До компетенції католицької церкви входило також врегулювання шлюбно-сімейних правовідносин між католиками та у разі укладення змішаних шлюбів [22, s. 220]. Таким чином обмежувалися релігійні права громадян, які не належали до католицького обряду. Однак Франц Йосиф I не хотів йти на поступки у цьому питанні, тому парламент за власною ініціативою підготував закони про свободу віровизнання громадян про шлюб та про школи які 25.05. 1868 р. отримали санкцію царя [21, s. 31].

В законодавчому процесі Австрійської монархії того часу важлива роль відводилася Конституційній комісії парламенту, яка була сформована 21.06.1867 р. палатою представників Рейхсрату. До повноважень цієї комісії належало опрацювання конституційних законопроектів, що скеровувалися урядом на розгляд парламенту, опрацювання усіх пропозицій та висновків, які стосувалися конституції, а також розгляд пропозицій щодо співпраці австрійського парламенту з угорським сеймом [23, s. 166]. Майже всі члени Конституційної комісії мали юридичну освіту, за винятком двох докторів філософії. П'ята частина членів були докторами права [24, с. 89]. 22.06.1867 р. Конституційною комісією було сформовано керівні органи. Головою став А. Пратобеввер, його заступником – М. Кайзерфельд, секретарями – Е. Стурм та І. Зайльнер [25, s. 121]. Усі вони, як і інші 3/4 членів Конституційної комісії були представниками німецько-ліберальної конституційної партії, будучи відомими австрійськими юристами, сповідували ідею правової держави.

Основними напрямками законодавчої роботи комісії було доопрацювання урядового проекту щодо внесення змін до лютневого патенту та робота над проектом закону про відповідальність міністрів перед парламентом. Паралельно з роботою над конституцією, комісія працювала над внесенням змін до лютневого патенту. Параграф 13 вказаного нормативного акту надавав можливість імператору в непередбачуваних випадках (по суті, у випадку потреби – О. Г.) видавати розпорядження з питань, що належали до компетенції Рейхсрату в період між сесіями, але з обов'язковим поданням міністрами звіту на найближчу сесію про підстави та результати прийнятого розпорядження. Зміни полягали в тому, що уряд був зобов'язаний подати розпорядження на сесію Рейхсрату не з інформативною метою, а для затвердження. Якщо ж розпорядження не буде подане протягом чотирьох тижнів після скликання парламенту або не буде ним затверджене, то воно повинно втратити юридичну силу [21, s. 37]. Для того, щоб парламент затвердив таке розпорядження, воно не повинно суперечити конституційному законодавству держави або змінювати його, не повинно стосуватися збільшення витрат державної казни і продажу державного майна. У червні 1867 р. вказані зміни спочатку були затверджені Палатою представників а згодом і Палатою панів. Франц Йосиф I санкціонував цей закон 16 липня 1867 року [26, s.78].

Великі дискусії викликав урядовий законопроект про відповідальність міністрів. Він передбачав відповідальність міністрів виключно у випадку порушення конституційних або інших законів. Конституційна комісія вирішила розширити перелік правових підстав для притягнення міністрів до відповідальності. Зокрема передбачалося притягнення до відповідальності міністрів за вчинення злочинів. Відповідно до закону, право призначати та звільняти міністрів належало імператору. Під час розгляду вказаного законопроекту частина депутатів пропонувала запровадити відповідальність міністрів перед Рейхсратом а також право парламенту звільняти їх з посад. Проте більшість депутатів не бажала протиставляти парламент владі монарха, тому це положення не отримало достатньої підтримки. Однак парламент все ж таки обмежив урядові повноваження імператора.

Відповідно до запропонованих змін кожен урядовий законопроект монарха для набрання законної сили повинен був пройти процедуру контрасигнації підписом відповідного міністра. Цей проект був підтриманий обома палатами Рейхсрату та 25.07.1867 р. санкціонований цісарем [27, s. 330].

27.06.1867 р. Конституційною комісією було прийнято рішення про створення підкомітету для роботи над проектом конституції. Його членами стали депутати М. Кайзенрфельд, Ф. Земляковський, Е. Струм, С. Фрошхауер, Р. Брестель, Ф. Кліер та І. Куранта [24, с. 90]. Приблизно через місяць підкомітет запропонував на розгляд Конституційної комісії проекти чотирьох конституційних законів: 1) Основний державний закон про загальні прав громадян для королівств і земель, представлених у Рейхсраті; 2) Основний закон про здійснення урядової і виконавчої влади; 3) Основний державний закон про судову владу; 4) Основний державний закон про створення імперського суду (Державного Трибуналу) [23, s. 192]. Норми цих чотирьох базових законів повинні були доповнити та деталізувати положення лютневого патенту.

Вказані закони за задумом їх авторів повинні були одночасно потрапити на підпис до Франца Йосифа I. Виняткову роль у цій справі відіграв представник конституційної партії Е. Гербст, професор філософії права і кримінального права Львівського університету (протягом року виконував повноваження його ректора), а від 1858 р. – професор у Празі [28, s. 98]. Саме за його ініціативою Конституційна комісія розпочала концептуальну роботу над зміною форми державного правління австрійської монархії.

2.10. 1867 р. з розгляду Закону про судову владу почалася дискусія навколо підготовлених законопроектів. Доповідачем по цьому питанню виступав Й. Васер. Компетенція військових судів викликала найбільш жваву дискусію у Палаті представників. Конституційна комісія намагалася визначити чіткий перелік справ, які б входили до компетенції вказаних судів, а всі інші справи повинні були передаватися цивільним судам. Представники уряду опонували депутатам, пропонуючи положення в законі, згідно якого компетенція військових судів повинна була визначатися окремими законодавчими актами. Вказана урядова пропозиція зрештою була підтримана Палатою панів [24, с. 91].

Наступним до розгляду було призначено невеликий за обсягом Закон про здійснення урядової і виконавчої влади. Він містив десять статей та визначав основні засади діяльності державної влади. Базуючись на концепції правової держави закон закріплював принцип, згідно з яким адміністративні органи зобов'язані були приймати рішення тільки на підставі та у відповідності до законів держави та в обсязі, визначеному цими законами. Уданому законі було відображено принцип ієрархії нормативно-правових актів, згідно якого кожен акт виконавчої влади повинен видаватися у відповідності до конституції та законів держави [23, с. 113].

8.10.1867 р. Палатою представників було розглянуто Закон про Державний трибунал. Основними завданнями Трибуналу були охорона гарантованих конституцією політичних прав громадян розгляд справ між органами державної влади щодо розподілу компетенції та вирішення публічно-правових скарг проти держави або щодо її честі [21, с. 49].

Базовим серед конституційних законів був Закон про загальні права громадян. Проект цього закону було подано Е. Стурмом, адвокатом з Берна - наймолодшим з членів Конституційної комісії (37 років). Опрацьований ним об'єм громадянських прав був компіляцією прав і свобод, закріплених у конституції 1849 р., хоча він досліджував також інші конституції, зокрема нідерландську 1848 р., ганноверську 1840 р. та пруську 1850 року. Лише п'ять з двадцяти п'яти статей проекту відрізнялися від змісту цісарського патенту від 4.03.1849 р. про «гарантовані конституційною формою урядування політичні права» [28, с. 114]. Парламентські ліберали вважали, що таке використання «октройованої» березневої конституції повинно зменшити опір імператора при затвердженні законів, підготованих Конституційною комісією.

Особливість австро-угорської угоди полягала в тому, що вона не передбачала тексту конституційного договору – такою «вирівнюючою угодою» вважалися закони, схвалені 20.03.1867 р. Сеймом Угорщини і аналогічні за змістом закони, укладені 21.12. 1867 р. Рейхсратом Австрії. В обох частинах Австро-Угорщини вони визнаються як конституційні закони, які в сукупності становлять Конституцію Австро-Угорщини. Угода, що відображала австро-угорський компроміс з боку Угорщини складалася з 69 статей. Для їх ратифікації Сейм Угорщини схвалив 20.03. 1867 р. спеціальний закон (закон XII / 1867) [29]. Вказаний закон, яким було імплементовано австро-угорську угоду до правової системи Угорщини, отримав назву «Про існуючі спільні відносини між землями Угорської корони і іншими землями, які належать до влади Його Величності та спосіб їх впорядкування». Стаття 1 цього закону зазначала, що ним визначаються відносини між Угорщиною і приєднаними частинами, з одного боку, і Австрією («іншими країнами, які знаходяться під владою Його величності»), з іншого боку, на основі Прагматичної санкції 1713 р., схваленої Сеймом Угорщини в 1723 р. Всі землі, які на основі Прагматичної санкції знаходяться під спільною владою короля, є непорушними і нероздільними (ст. 2). Без шкоди для наведеного (цілісності території монархії – О. Г.) Прагматична санкція поклала обов'язок зберегти «незалежність конституційного публічного права і внутрішнього управління» Угорщини (ст. 3). Наведені два принципи «має перед своїми очима угорський Сейм» при визначенні «відносин між Угорщиною і іншими землями під спільною владою монарха» (ст. 4).

Враховуючи вищенаведене а також те, що король Угорщини наділявся владою над усіма землями держави, Сейм визначив наступні принципи майбутніх відносин:

1. Згідно Прагматичної санкції (1723 р.) монарх є спільним і угорська корона належить тому самому монарху, який править на інших землях імперії. При цьому доходи і витрати королівського двору будуть визначені спільно (ст.7).

2. Згідно Прагматичної санкції спільними є питання оборони/захисту, зовнішньої політики і армії. Всі питання спільної армії належать до виключних повноважень короля. Водночас, питання набору рекрутів, тривалості військової служби і утримання угорської армії буде входити до відання угорського законодавства і уряду. Так само, питання зміни системи оборони Угорщини

входить до компетенції угорської законодавчої влади (Сейму). Крім того, окремі члени угорської армії, права і обов'язки яких прямо не пов'язані з військовою службою, належать до відання угорського уряду (ст. 11-14).

3. Видатки на національну оборону та спільні видатки на інші спільні справи буде визначено спільною угодою, інші державні видатки будуть визначені угорським сеймом за поданням відповідального уряду (ст. 15-18).

4. Для здійснення питань спільної компетенції буде створене спільне міністерство, яке буде займатися тими питаннями, які є спільними і не належать до компетенції ні земель угорської корони, ні до інших земель монархії. Це міністерство не може мати владний вплив на ці дві частини монархії. При цьому в жодному випадку не можуть питання, які належать до відання Угорщини, бути віднесені ні до Рейхсрату, ні до як-небудь названого спільного парламенту і жоден з таких органів не вправі приймати подібних рішень. Відносини між двома частинами імперії будуються виключно на засадах рівноправності (ст. 27-28).

5. Згідно з таким принципом рівноправності угорський Сейм повинен з обох палат обрати делегацію для вирішення спільних справ, яка разом із подібною делегацією, обраною іншими землями імперії, повинна складати кількість членів не вище 60 осіб. Строк повноважень цих «спільних делегацій» - 1 рік, при цьому засідають по чергово у Будапешті та Відні. Головне призначення цього спільного органу – схвалення рішення про спільний бюджет імперії. Проект цього бюджету готувався спільним міністерством за участю урядів двох частин імперії. У випадку, якщо король розпускає Сейм, делегація від нього також втрачає свої повноваження, а новообраний склад Сейму обирає її заново. Засідання делегацій проводяться відкрито. При цьому члени делегації не відповідають перед Сеймом, за винятком, коли були затримані на місці вчинення злочину (ст. 29-48).

6. Угорщина з власним конституційним створенням не може брати на себе борги, які були створені без згоди угорських державних органів (ст. 53). Сейм бере на себе всі політичні зобов'язання, які випливають з нового конституційного ладу, з метою, щоби ні Угорщина, ні інші землі імперії «не втратили» благополуччя і були подолані негативні наслідки «уже пережитих тяжких часів» (ст. 54). Угорщина готова взяти на себе частину тягаря державного боргу, ведучи перемовини, «як вільний народ з вільним народом» (ст. 55). Але в майбутньому діятиме основоположний принцип, що Угорщина не може брати на себе державний борг, який утворився без її добровільної згоди (ст. 57).

7. Хоча Прагматична санкція не передбачає спільних торгових і митних питань, Сейм Угорщини висловив готовність укласти з іншими землями угоду про торговий і митний союз. Збір зі спільно встановлених мит спільною угодою може бути спрямований до спільних видатків імперії (ст. 58-64). Законом також визначалося, що його положення набудуть чинності тоді, коли відповідні положення набудуть чинності в інших землях імперії, які не належать до угорської корони.

8 червня 1867 р. в храмі Матяша перший прем'єр-міністр першого відповідального уряду дуалістичної Угорщини граф Андраші поклав корону св. Іштвана на голови імператора Франца Йосифа та його дружини Єлизавети (Ержебет), зробивши їх законними королем та королевою Угорщини [30, с. 218]. Наведений законодавчий акт було санкціоновано новим угорським королем 12.06.1867 року. Саме в цей день в конституційно-правовому плані для Угорщини було завершено процес «вирівнювання». Важливо підкреслити, що закон XII/1867 вважається основним законом у конституційній системі Угорщини цього періоду і разом з конституційними законами 1848 р. (частково зміненими) в сукупності становить конституцію Угорщини [3, с. 67].

На відміну від Угорщини, конституція Австрії складала не один закон, а серію законів, які були ухвалені Державною Радою (Рейхсратом) 21.12.1867 р. підписані імператором і опубліковані у австрійському журналі законів держави № 141-147 1867 р. В сукупності вони склали так звану «грудневу конституцію» (Dezemberverfassung), що діяла в Австрії, в тому числі в Галичині і Буковині, до жовтня 1918 р. Австрійська конституція складалася з шести основних і одного звичайного законів. Серед них: 1) Основний державний закон від 21.12.1867 р. «Про спільні справи та способи їх тлумачення»; 2) Основний державний закон від 21.12.1867 р. «Про представництво»; 3) Основний державний закон від 21.12.1867 р. «Про загальні права громадян»; 4) Основний державний закон від 21.12.1867 р. «Про імперський суд»; 5) Основний державний закон від 21.12.1867 р. «Про судову владу»; 6) Основний державний закон від 21.12.1867 р.

«Про урядову і виконавчу владу» і 7) Закон провведення у дію наведених вище шести законів [31, с. 25].

На відміну від угорської конституції, в Австрії один з конституційних законів безпосередньо регулював права людини та забезпечував їх гарантії. Конституційний закон «Про загальні права громадян, для королівств і областей, представлених у райхсраті» від 21.12.1867 р. виголошував рівність усіх громадян перед законом. У 18 статтях конституційно гарантувався широкий перелік прав і свобод громадян. Окремо наголошувалося, що Закон від 27.10. 1862 р. про охорону особистої свободи є частиною Конституційного закону від 21.12.1867 року. В контексті досліджуваної проблеми виділяємо статтю 19 вказаного закону, згідно якої усі народи держави, які належать до різних рас, рівні в правах: кожна раса має невід'ємне право підтримувати і культивувати свою національність і свою мову. Держава визнає за всіма мовами, що вживаються в областях монархії, рівне право на використання в школах та при здійсненні функцій і різних актів державного життя. В тих областях, населення яких належить до різних рас, установи народної освіти повинні бути організовані в такий спосіб, щоби кожен, не маючи потреби вивчати іншу мову, мав можливість отримувати на своїй мові необхідні елементи своєї освіти [32]. Цей конституційний закон, прийнятий 21.12.1867 р., зі змінами і доповненнями, внесеними двічі в 1920 р., в 1974, 1982 і 1988 роках по наш час є частиною діючого конституційного законодавства Австрійської Республіки.

Висновки. Проаналізований матеріал вказує на те, що конституційний процес в обох частинах монархії був неоднозначним, суперечливим та складним. Він характеризувався постійним протистоянням між урядами і імператором з одного боку та парламентом з іншого. Цей процес завершився вагомими здобутками представницьких органів влади, які під впливом ліберальних ідей прагнули перетворити Австрію в конституційну правову державу. В матеріальному аспекті «Конституція Австро-Угорщини» (умовне позначення) містила основоположні принципи, які визначали суверенні права обох частин імперії, спосіб організації влади на їх території та права підданих імператора, а також спосіб делегування двома частинами утворення повноважень спільним органам Австро-Угорщини, порядок їх діяльності. Такий підхід узагальнював європейський конституційний досвід того часу про роль конституції та предмет конституційного регулювання. Однак конституція Австро-Угорщини відрізнялась від попередніх посиленням ролі парламенту, який формував відповідальний перед ним уряд, а також гарантуванням прав та рівності осіб перед законом.

З формальної точки зору конституція Австро-Угорщини містила дві частини: 1) конституцію Угорщини як кодифікований документ (Закон від 21.03.1867 р.); 2) некодифіковану конституцію Австрії, яка становила шість основних і один звичайний закон («груднева конституція»). Виходячи з конфедеративної природи такого утворення, в якому існували дві паралельні правові системи, виникла необхідність створення двох конституцій з різною формою. Водночас, існувала угода про формування спільних органів (окрім спільного монарха, йшлося про законодавчі делегації та деякі міністерства). Ознаками конфедеративності утворення виступали: 1) єдина митна територія; 2) спільне фінансування заходів «спільної компетенції». При цьому в основних законах імперії відсутнє поняття «австро-угорської території». Окремі частини території зберігали власне підданство. Спільний монарх який фактично виступав однією фізичною особою, однак, де-юре вважався двома особами. Конфедеративний устрій проявлявся і в офіційній (повній) назві утворення – «Королівства і землі представлені в Рейхсраті і землі угорської корони Святого Стефана». Договірне походження такого утворення дозволяє лише умовно охарактеризувати Австро-Угорщину як «класичну державу».

Отже, прийняття конституції, яка створила специфічний, багато в чому непорівняльний характер Австро-Угорщини з асиметричною схемою організації публічної влади було вирішальним кроком для конституційних змін в австрійській монархії, значення якого важко переоцінити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грін О.О. Державно-правовий розвиток пореволюційної Австрійської імперії в період конституційних експериментів (1861-1867 роки). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2025. Серія «Право». Випуск 92. Ч.1. С. 65-73. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/350042>.

2. Трайнин И.П. Национальные противоречия в Австро-Венгрии и ее распад. М.; Л., 1947. 307 с.
3. Роман Н.М. Правове становище Закарпаття в складі Австро-Угорщини (1867-1918 роки): дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Ужгород, 2016. 218 с.
4. Мандрик І. Проблеми відновлення державності Угорщини на першому етапі дуалізму (1867-1890 роки). Ужгород, 1997. 199 с.
5. Бринцев В.Д. Судовий конституціоналізм в Україні: доктрина і практика формування: у 2 кн. Кн. 1: монографія. Х., 2013. 392 с.
6. Савчин М.В. Конституціоналізм і природа конституції. Ужгород, 2009.
7. Лоуэлль А.Л. Правительства и политические партии в государствах Западной Европы (Франция, Италия, Германия, Австро-Венгрия, Швейцария). Пер. с англ. О. Полторацкой; Ред. Ф. Смирнов. М., 1905. 656 с.
8. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К., 2004.
9. Die Habsburgermonarchie 1848-1918 / A. Wandruszka und R. Urbanitsch. Band III: Die Volcker, Des Reiches. 1.Teil. Wien: OAW, 1980. 774 s.
10. Kraehe Enno E. Austria and the Problem of Reform in the German Confederation 1851-1863. *The American Historical Review*. Vol. 56. No. 2. January 1951. P. 276-294.
11. Корольов Г.О. Федеративні проекти в Центрально-Східній Європі: зародження, еволюція та реальна політика (1815-1921 рр.): дис. ... докт. іст. наук: 07.00.02. К., 2020. 439 с.
12. Jaszi O. Dissolution of the Habsburg Monarchy. Chicago, 1929.
13. Kohn Hans. The Habsburg Empire, 1804-1918. Princeton. New Jersey: Van Nostrand Reinhold Company, 1961. 187 p.
14. Evans Robert J. W. Austria, Hungary and the Habsburgs. Essays on Central Europe, c. 1683-1867. Oxford University Press, 2006. 337 p.
15. Kwan J. Austro-German Liberalism and the Coming of the 1867 Compromise: «Politics Again in Flux». *Austrian History Yearbook*. 44 (2013). P. 62-87.
16. Корольов Г.О. Ausgleich Габсбурзької імперії: конституційне вирівнювання 1867 р. і наднаціональний федералізм. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. Збірник молодих учених. Вип. 20. Харків, 2017. С. 22-30.
17. Тищик Б.Й. Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини (X ст. – 1918 р.): Навч. посібник. Львів, 2003. 80 с.
18. Контлер Л. История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы. Пер. с англ. В.Т. Олейника. М., 2002. 656 с.
19. Кондратюк О. Утворення Австро-Угорщини: причини та умови. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2004. Вип. 41. С. 85-92.
20. Головченко В.І., Солдатенко В.Ф. Українське питання в роки Першої світової війни: Монографія. К., 2009. 448 с.
21. Dziadzio A. Monarchia konstytucyjna w Austrii (1867-1914). *Wladza-Obywatel-Pravo*. Krakow, 2001. 307 s.
22. Schwendenwein H. Osterreichisches Staatskirchenrecht. Essen, 1992. 220 s.
23. Haider B. Die Protokolle des Verfassungsausschusses des Reichsrates von Jahre 1867. Wien, 1997. 436 s.
24. Гриб Н.П. Конституції Австрії та Австро-Угорщини і їх застосування у Галичині (1848-1918): дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2013. 163 с.
25. Brauner W. Juristen in Osterreich 1200-1980. Wien, 1987. 301 s.
26. Ogris W. Die rechtsentwicklung in Cisleithanien 1848-1918. Т.ІІ. Wien, 1976. S. 74-94.
27. Hellbling E.C. Osterreichische Verfassungen und Verwaltungsgeschichte. Wien; New York: Springer- Verlag, 1974. 330 s.
28. Liskova M. Slovník predstavitelu zemske samospravy v Cechach v letech 1861-1913. Praha, 1994.150 s.
29. 1867. evi XII. torvenycikk a magyar korona orszagai es az O Felsege uralkodasa alatt allo tobbi orszagok kozott fenforgo kozos erdeku viszonyokrol, s ezek elintezesenek modjarol. URL <https://www.1000ev.hu>.
30. Краткая история Венгрии. М., 1991. 608 с.

31. Качур В.О. Прийняття та структура конституції Австрії 1867 р. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: «Право». 2012. Вип. 173 (3). С. 21-27.
32. Staatsgrundgesetz vom 21. December 1867, uber die allgemeinen Rechte der Staatsburger fur die im Reichsrathe vertretenen Konigreiche und Lander. StF: RGB1. Nr. 142/1867. URL [https:// www.ris.bka.gv.at](https://www.ris.bka.gv.at)

Дата першого надходження рукопису до видання: 06.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026
Дата публікації: 05.03.2026

© Грін О.О., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0